

Ксенія Сергіївна Токарева,

кандидат юридичних наук,

Національний авіаційний університет (м. Київ),

кафедра конституційного і адміністративного права (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0001-5705-5211>,

e-mail: ph.d.tokareva@gmail.com

НОВІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Досліджено нові напрямки розвитку медіації в Україні з огляду на пандемію COVID-19 та соціальні, політичні й економічні кризові явища, які вона спричинила. Розглянуто нові виклики сучасності, де медіація повинна стати дієвим інструментом, як-от зростаюча кількість медичних і сімейних спорів, протидія домашньому насильству і протидія булінгу (шкільна медіація). Уповільнений процес інституалізації медіації перешидує її доступності, тому новим напрямком її розвитку в Україні визначено онлайн-медіацію.

Ключові слова: медіація, COVID-19, онлайн-медіація, шкільна медіація, медичні спори.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Судова система, показники ефективності та якості діяльності якої ще до пандемії були низькими, сьогодні не може функціонувати повною мірою та подолати соціальну напруженість. В Україні медіація тільки починає діставати популярності, тоді як у світі це загальноприйнятий легальний спосіб досягнення домовленостей. Медіація є альтернативним способом урегулювання спору, переговорним процесом за участю незалежного посередника-медіатора. Стрімкий розвиток суспільних відносин з огляду на поширення нової хвороби та гострі кризові явища впливає на всі без винятку соціальні інститути. Медіація теж не є винятком, тому актуальним є дослідження нових напрямів розвитку соціально-правового інституту посередництва в Україні.

Стан дослідження проблеми

Особливості психологічного впливу на емоційне тло індивідів пандемії COVID-19 як чинника збільшення кількості спірних правовідносин досліджували вчені О. Ігнатович, І. Новицька, Н. Павлик, Е. Помиткін, О. Радзімовська, В. Рибалка, О. Хаустова, О. Чабан та інші. Окремі питання розвитку інституту посередництва порушували праці таких науковців, як Л. Волченко, В. Галай, К. Груздева,

Є. Кабанова, А. Островський, М. Розумна, А. Сильницька, Ц. Шамликашвілі. У цілому розвиток медіації в усіх сферах суспільних правовідносин є досить розробленою проблематикою. Більшість дослідників визнає медіацію універсальним інструментом. Однак у вітчизняному науковому просторі ще відсутні дослідження щодо актуальних напрямів розвитку і трансформації медіації у відповідь на гострі сучасні потреби суспільства в Україні.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виокремлення нових напрямів розвитку медіації в Україні з урахуванням впливу пандемії COVID-19 на найбільш значущі сфери суспільного життя. Відповідно до мети сформульовано *завдання* дослідити особливості медіації у сфері охорони здоров'я, розвиток онлайн-медіації та особливості шкільної медіації як засобу протидії булінгу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є однією з перших спроб виокремити нові напрями розвитку інституту медіації в Україні з огляду на соціальні перетворення та сучасні умови розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу

Станом на зараз розвиток нових спірних правовідносин пов'язується із масштабним спалахом небезпечної хвороби COVID-19. Пандемія спровокувала «епідемію» паніки та передбачувані суспільно психологічні реакції – напругу, страх, тривогу, втрату орієнтирів у майбутньому, що призводить до емоційних розладів та зростання аутоагресивних дій. Особливим погіршенням характеризується стан психічного здоров'я медичного персоналу, який надає медичну допомогу пацієнтам з гострою респіраторною хворобою COVID-19. Ситуативна залученість до пандемії зумовлює появу нових психіатричних симптомів в осіб, які не страждали на психічні хвороби раніше, та погіршення стану хворих осіб [1, с. 36].

Ураховуючи вищезгадані суспільні процеси, найбільш суттєвим новим викликом для інституту медіації, на нашу думку, варто визнати медичні спори.

Спори у сфері охорони здоров'я характеризуються підвищеною психологічною напруженістю, оскільки є тісно пов'язаними з переживаннями пацієнта про свій стан здоров'я, тоді як суд не в змозі задовольнити інтереси обох сторін одночасно. У зв'язку з неефективністю судової системи поширюються відносно нові альтернативні способи вирішення спорів, у тому числі медичних. Традиційним способом вирішення спорів між лікарем і пацієнтом для українців вважається звернення до керівника медичного закладу без оформлення будь-яких процесуальних документів та залучення третіх осіб. Під час вирішення конфлікту між лікарем і пацієнтом важливо врахувати умови та

причини виникнення такого конфлікту, а саме: чи причетні особи відносини, чи може статись конкретне порушення прав людини. Переговори можуть бути проведені пацієнтом із головним лікарем, завідуючим відділенням або іншим законним представником. Щодо врегулювання медичних спорів серед науковців існує думка, що фактично їх усі може врегулювати керівник закладу охорони здоров'я [2, с. 70].

Однак в умовах перевантаженості медичних закладів та зростання соціальної напруги, на нашу думку, зусиль медичного персоналу для вирішення конфліктів із пацієнтами та колегами недостатньо. Оскільки карантинні обмеження негативно впливають також на судову систему, актуальним стає використання альтернативного вирішення спорів, а саме медіації. Вітчизняний механізм оскарження неправомірних рішень або дій медичних працівників є досить розвиненим, але він не гарантує задоволення справжніх потреб пацієнта або медика. Медіація здатна допомогти врегулювати спори щодо лікарської помилки, яка спричинила негативні наслідки, де сторона спору потребує матеріального та морального відшкодування.

Говорячи про особливості застосування медіації для вирішення спорів, пов'язаних з наданням медичних послуг, слід відмітити обов'язковість дотримання рівноправності сторін, оскільки відносини пацієнта і лікаря характеризуються інформаційною асиметрією. Зокрема, необхідно детально обговорювати з пацієнтом особливості перебігу його захворювання під час процедури медіації. Такий діалог є вкрай необхідним для формування у пацієнта повного розуміння його стану й адекватного оцінювання дій медичного персоналу, що призвели до ситуації, яка стала підставою для конфлікту. Перебування лікаря і пацієнта в одному понятійному полі, прояв поваги до пацієнта і до його права на отримання інформації, співпраця з пацієнтом щодо надання йому якісної допомоги є запорукою забезпечення рівноправності сторін для проведення процедури медіації [3, с. 76].

Перевагами медіації у сфері охорони здоров'я як нового напрямку розвитку альтернативного вирішення спорів в Україні можуть стати: 1) добровільність процедури, що дозволить уникнути будь-якого емоційного тиску та необґрунтованих поступок сторін одна одній; 2) неупередженість посередника, який, на відміну від працівника медичного закладу, забезпечить баланс інтересів сторін під час медіації; 3) конфіденційність процедури, що сприяє дотриманню лікарської таємниці та дозволяє зберегти репутацію закладу охорони здоров'я.

Карантинні обмеження зумовили збільшення кількості не лише медичних, а й сімейних і трудових спорів. Останніми тенденціями у сфері сімейних правовідносин є збільшення кількості розлучень, що, у свою чергу, збільшує кількість спорів щодо поділу майна, місця проживання дітей, стягнення аліментних зобов'язань (з урахуванням економічної кризи) тощо. За останній рік в усьому світі збільшився

рівень домашнього насилля, зокрема в Україні – на 30 %. Форми прояву домашнього насилля на карантині мають певні особливості, пов'язані, в першу чергу, з економічною невизначеністю, необхідністю перебувати в одному приміщенні з кривдником та обмеженим доступом до допомоги [4, с. 136].

Медіація не застосовується в конфліктах, де присутні будь-які прояви насильства, однак переговорний процес із посередником може допомогти сторонам конфліктних відносин попередити ескалацію конфлікту. Сімейні спори мають виражену емоційну складову, тоді як медіація охоплює роботу з емоціями учасників, тому цей спосіб вирішення таких спорів є зараз особливо актуальним.

Як слушно визначає М. Розумна, пандемія змінила сучасну реальність, починаючи з основоположного права на медичну допомогу та безперешкодний доступ до правосуддя. Відсутність закону про медіацію ускладнює доступ до правосуддя великої частини населення, як і значна завантаженість судів. У зв'язку з пандемією постало питання запровадження онлайн-медіації, що має на меті не лише спрощення процесу вирішення спорів, а й збереження здоров'я громадян – учасників спірних правовідносин. COVID-19 є важливою точкою розвитку альтернативного вирішення спорів у всіх сферах суспільних відносин: від комерційних до сімейних спорів. Ці процеси спостерігаються не лише в державах, де медіація широко поширена (наприклад у США), а також у Хорватії, де фактично відбулось перше посередництво в Інтернеті [5, с. 147]. Ми погоджуємося із цією думкою, оскільки невизначеність роботи судів на сьогодні та збільшення спорів з приводу карантину, наприклад у сфері підприємництва, створюють усі умови для активного використання медіації.

Доступність онлайн-медіації як нового напрямку розвитку медіації в Україні пов'язано із можливістю сторін використовувати цей спосіб захисту своїх інтересів у будь-який зручний час, незважаючи на встановлені обмеження щодо пересування. Ризиком дистанційного посередництва є недотримання принципу конфіденційності, оскільки існує загроза технічного запису процедури одним з учасників процесу. Ураховуючи перспективи діджиталізації України, вважаємо доцільним створити безпечний цифровий простір для онлайн-медіації, який надасть учасникам посередництва гарантії дотримання їхніх медіаційних процесуальних прав.

У серпні 2019 р. Україна стала підписантом Сінгапурської конвенції ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації»¹, яка визначає механізм онлайн-медіації. Відповідно до пункту 2 ст. 2 Конвенції

¹ United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the «Singapore Convention on Mediation») from 20 December 2018 // United Nations Commission on

мирова угода вважається укладеною «в письмовій формі», якщо її зміст зафіксовано у будь-якій формі, в тому числі за допомогою подання електронного повідомлення, якщо інформація в ньому є доступною для подальшого використання. Умови визнання дійсності угоди за результатами онлайн-посередництва, викладені в міжнародному документі, можуть бути використані Україною для створення власного механізму вирішення спорів за участю посередника в мережі Інтернет. Такими умовами є: використання будь-якого способу ідентифікації сторін і медіатора та визначення намірів сторін або медіатора щодо інформації, яка міститься в електронному повідомленні; використаний спосіб або є настільки надійним, наскільки це відповідає меті, для якої електронне повідомлення було передано, з урахуванням усіх обставин, включно з будь-якими відповідними домовленостями, або, як це фактично продемонстровано на підставі самого способу чи за допомогою додаткових доказів, дозволив виконати функції щодо ідентифікації та визначення намірів учасників.

Єдиного термінологічного стандарту з вирішення спорів в інтернет-просторі на сьогодні не існує, що пов'язано з порівняно нещодавнім використанням сучасних технологій у врегулюванні конфліктів. Найчастіше онлайн-медіацію визначають як інтернет-вирішення спорів, електронне вирішення спорів, електронно-альтернативне врегулювання спорів та онлайн-альтернативне врегулювання спорів. Поширеними методами онлайн-медіації, крім створення інтернет-платформ і сервісів, є відеоконференція, електронна пошта, чати тощо. На думку К. Груздевої, особливу ефективність онлайн-медіація продемонструє у вирішенні конфліктів в освітній сфері [6, с. 289].

З огляду на велику увагу з боку міжнародної спільноти до принципу найкращих інтересів дитини постійно тривають пошуки оптимальної моделі вирішення конфліктів серед дітей у школах. Аналіз емоційного тла дітей на сьогодні в умовах пандемії дає змогу дослідникам визначити ймовірну проблематику: булінг, психосоматичні розлади, конфлікти в колективах учнів, прояви агресивної поведінки тощо. Профілактикою цих негативних явищ визнаються медіація та інші відновні практики [7, с. 8].

Протидія булінгу або цькуванню нещодавно стала актуальним питанням для України. У 2018 р. Кодекс України про адміністративні правопорушення¹ було доповнено ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», яка визначає булінг як «діяння учасників

International Trade Law : сайт. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements (дата звернення: 13.12.2020).

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна

освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Міністерство освіти і науки України неодноразово наголошувало на важливості впровадження медіації та створення служб порозуміння з метою протидії булінгу.

Сучасні соціально-культурні перетворення, які впливають на повсякденне життя дітей, популяризація соціальних мереж і запровадження дистанційного навчання є стресовими факторами та зумовлюють виникнення конфліктного середовища. Особливо актуальним наразі є явище кібербулінгу. До цього різновиду цькування відносять тролінг (публікація провокаційних повідомлень з метою викликати конфлікт між учасниками дискусії) та астротурфінг (нав'язування «нібито громадської думки» за допомогою публікації замовних матеріалів). Кібербулінг спрямовано на погіршення емоційної сфери впливу жертви і руйнування її соціальних відносин. Він охоплює різні форми поведінки: від ігрового до віртуального психологічного терору, що призводить до самогубства. Цькування в інтернет-просторі є привабливим для підлітків, оскільки зловмисник не бачить своєї жертви та її прямої реакції, тому йому значно легше подавити емоції жалю [8, с. 250].

Побудова безпечного освітнього простору потребує запровадження технологій примирення. Емпіричні дослідження засвідчили, що найбільш поширеною стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях серед підлітків є компроміс, що передбачає пошук взаєморозуміння завдяки взаємним поступкам. Компроміс є найбільш оптимальним способом дієвого вирішення конфлікту, але власноруч такого компромісу діти часто досягти не можуть і тому потребують медіації, що передбачає залучення третьої, нейтральної, сторони, яка сприяє пошуку оптимальних можливостей для укладання угоди між сторонами конфлікту [9, с. 95].

Суб'єктами шкільної медіації є школярі, батьки, вчителі, адміністрація школи й однолітки-медіатори. Процедура відбувається лише на принципах добровільності, де медіатор сприяє діалогу сторін. Шкільна медіація доводить свою ефективність у багатьох державах: Австралії, Канаді, США, Великобританії, Італії, Польщі, Німеччині тощо. Результатом її використання є зниження рівня конфліктності (зарєстрованих бійок) на 80 %. У XXI ст. булінг набув нового соціального

наповнення, тому активне залучення вихователів, учителів і шкільних психологів до діяльності у сфері медіації є перспективним напрямом попередження насильства щодо дітей та розвитку держави в цілому [10, с. 1004–1006].

Шкільна медіація є не новим напрямком розвитку медіації в Україні, оскільки наразі у багатьох містах успішно діють шкільні служби порозуміння. Нові виклики щодо вирішення конфліктів в освітній галузі виникли у зв'язку з переходом на дистанційне навчання, що істотно змінює традиційну модель соціалізації. Викоренення явища булінгу та його різновидів, таких як кібербулінг, потребує комплексного підходу. Медіація як ефективний альтернативний спосіб вирішення конфліктів є засобом профілактики, її покликано попередити існування конфліктності у підлітковому середовищі. Сучасне суспільство відчуває гостру потребу в здатності людей взаємодіяти, тому школярі повинні розуміти загальнолюдські цінності та опанувати навички й техніки переговорного процесу і мирного вирішення спорів.

Висновки

Таким чином, зважаючи на сучасні умови розвитку суспільства, збільшується потреба в медіації як альтернативному способі захисту прав та інтересів. Новими викликами сучасності, де медіація повинна стати дієвим інструментом на тлі пандемії COVID-19, варто вважати медичні спори, зростаючу кількість сімейних спорів і протидію домашньому насильству та булінгу (шкільна медіація). Окрім цього, видозмінюється безпосередньо процедура посередництва. Уповільнений процес інституалізації медіації перешкоджає її доступності, тому новим напрямком її розвитку в Україні може стати онлайн-медіація.

Актуальною залишається необхідність створення законодавства про медіацію, де слід передбачити регламент проведення медіації в мережі Інтернет. Сучасні медіатори повинні пристосовуватися до нових вимог діяльності: опанувати нові знання (зокрема, у сфері медицини як найбільш перспективного напрямку) та використовувати інтернет-простір для здійснення посередництва. Варто продовжувати популяризацію шкільної медіації та заохочувати створення служб порозуміння з метою попередження насильства серед дітей.

Список бібліографічних посилань: 1. Чабан О. С., Хаустова О. О. Психічне здоров'я в період пандемії COVID-19 (особливості психологічної кризи, тривоги, страху та тривожних розладів). *NeuroNews*. 2020. № 3 (114). С. 26–36. 2. Галай В. О. Переговори «пацієнт-лікар» як можливість добровільної співпраці для урегулювання конфлікту // *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)* :

матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–18 квіт. 2008 р.) / упоряд. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. Львів : Львів. обл. благодійний фонд, 2008. С. 70–73. **3.** Шамликашвили Ц. А., Островский А. Н., Кабанова Е. В., Сильницкая А. С. Медиация в здравоохранении: от правоприменения к диалогу о правах. *Социология медицины*. 2017. Т. 16, № 2. С. 75–81. **4.** Новицька І. Вплив епідемії COVID-19 на рівень домашнього насильства в Україні та світі // Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та протидії торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали наук.-практ. конф. (14 груд. 2020 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2020. С. 134–137. **5.** Розумна М. Актуальні проблеми та перспективи розвитку альтернативних способів урегулювання спорів в Україні: онлайн-медиация та посередництво. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 147–153. **6.** Груздева Е. А. Модели онлайн-медиации в условиях образовательной системы. *Молодой ученый*. 2020. № 4 (294). С. 288–290. **7.** Психологічна профілактика і гігієна особистості у протидії пандемії COVID-19 : метод. посіб. / В. В. Рибалка, Е. О. Помиткін, О. М. Ігнатович та ін. Київ : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України, 2020. 123 с. **8.** Утемисова Г. У., Васягина Н. Н. Кибербуллинг во время COVID-19: к вопросу о безопасности в интернет-пространстве // Стратегические ориентиры современного образования : междунар. пед. форум (г. Екатеринбург, 5–6 ноября 2020 г.) / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2020. С. 249–251. **9.** Волченко Л. П. Соціально-психологічні особливості подолання конфліктних ситуацій в середовищі старшокласників – досвід шкільної медиатії. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. № 1. С. 88–98. **10.** Лесько Н. Феномен насильства над дітьми в освітньому середовищі України. *Traektoriâ Nauki*. 2018. Т. 4, № 5. С. 1001–1007.

Надійшла до редколегії 16.12.2020

Tokarieva K. S. New Directions of Mediation Development in Ukraine

The rapid development of public relations in view of the spread of the new disease and acute crisis has an impact on all social institutions without exception. Mediation is no exception, so the current subject of the research is the analysis of new areas of the development of the social and legal institution of mediation in Ukraine. The purpose of the article is to identify new areas of mediation development in Ukraine, taking into account the impact of the COVID-19 pandemic on the most important areas of public life. In accordance with the purpose, the following tasks are formulated: to research the features of mediation in the field of health care; to study the development of online mediation; to study the features of school mediation as a mean of combating bullying. The research was based on a forecasting method to determine the perspectives for the use of mediation to resolve acute social conflicts.

New directions of mediation development in Ukraine have been studied in view of the COVID-19 pandemic and the caused social, political and economic crisis. New challenges

of today are considered, where mediation should become an effective tool: a growing number of medical and family disputes, combating domestic violence, combating bullying (school mediation). The slow process of institutionalization of mediation hinders its accessibility, so online mediation may be a new direction of its development in Ukraine. The need to create legislation on mediation remains relevant, which should provide regulations on mediation on the Internet. Modern mediators must adapt new requirements of their activities: to acquire new knowledge (in particular, in the field of medicine as the most perspective area) and use the Internet space for mediation. School mediation should be further promoted and understanding services should be encouraged to prevent violence among children.

Key words: mediation, COVID-19, online mediation, school mediation, medical disputes.

